

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

HERMANN tanító atyai beavatkozása, ügylátszik, gyors és kiadós volt, mert Évi másnap bedagadt szemekkel jelent meg a kaszinóban. Ugyancsak sápadt tejárus menyecske volt, hiába kötötte hátra virágos kendővel a fejét.

A kaszinó még a régi nemes világból feledkezett itt, akkor híres földbirtokosnék jártak itt a mazurt. Sok jó név hullatta el cifra tollát, míg a parasztok szélnek nem eresztették kizsebelt uraikat s a Kaszinó egyike az országban a legrégebbieknél, üres hodály maradt. A házat és a telket egy özvegy parasztasszony vette meg, de a nagy hodályhoz nem tudott hozzá nyúlni, sem tehetsége, sem bátorsága nem volt hozzá. Évente egyszer-kétszer ki-kiadta, hol az Iparoskör, hol a Polgári Olvasó rendezett «bál»-ot benne. Ilyenkor a levedlett falakra fenyőgalyat loptak a Csoma-kastély kertjéből s a gerendákra nagy petróleumlámpákat biggyesztettek.

Hermann tanító nagy rizikót vállalt, amikor a kaszinót kibérelte. A falusi nép kiszámíthatatlan, megmakacsolja magát, hogy játsszanak maguknak a zsidók s akkor ő félévig ingyen tanít. Izgatottan téblábott az ajtót elreteszelő pénztárasztal mellett, ahol Behr Károly, uradalmi gépész, osztogatta a jegyeket. A terem egyharmadát a gerendákból, deszkákból, szőnyegekből összetákolt színpad foglalta le, amelynek karikamadzagra járó függönyét nagy bizalmatlansággal próbálgatta a Kertész Kata színmesterré előléptetett, szabadságos bakabátyja. A terem másik kétharmadát az összekölcsonzött székek tarkasága s a téglákon, háromlábakon és hordókon nyugvó deszkák avatták nézőtérre. Ez a nézőtér maga is egy előadás volt. Az emberek, mielőtt leültek volna, találgatták, kinek a székére ülnek s vajjon a molnárék faragott hátú fotelát a Csoma nagyságos úrnak tették-e oda. Sokan már csak azért is eljöttek, hogy lássák, az odakölcsonzött székük milyen szerepet kapott s a kiálló fogú Hintás Katinka, akit a harmadik sorba akartak tessékelni, sértődötten tiltakozott: már csak van ő olyan előkelő, mint a széke s odanyelvelte magát a párnás székébe, a nagyságos úr trónusa mellé.

Zoltán ott lebzelt a színpadhoz faroló kisebb teremben, amelyet öltözőnek neveztek ki. Lacival beszélt, de a szeme a lányokra veszett, akik nagy vihogva tűntek el a sarokban kifeszített lepedő mögé. Többnyire úgy jöttek vissza a «spanyol fal» mögül, ahogy odamentek, de jó volt ingerkedni. A fiúk megjegyzéseket tettek, a lányok összekuncogtak, ez

is növelte az izgalmat. Évi körül két barátnője forgolódott, nagyon résztvevők akartak lenni, úgy vették körül, mint boldogtalan menyasszonyt, akit megsirat az ember, de jót táncol az esküvőjén. Évi nem nézett Zoltán felé, de a sápadtsága s a nyugodt testéből kicsiholt lélek neki beszélt. Úgy állt ott, mint aki minden titkát kigyóntha s most várja, fölemelik-e.

— Azért az apád elé nem lett volna szabad oda toppintanod — mondta a kövér Ungárlányba töltött negyedik parancsolat. De Vilma kihullani készülő szemei testvérdaccal villogták a soha el nem jövő, romantikus szerelem igazát.

— Ez csak egyszer van, jól teszi, ha hadakozik érte.

Zoltán nem tagadhatta, hogy váratlan halványásával a szívébe sajdult ez a fájdalomt megglepetten viselő arc. Igen, olyan volt Évi, mintha csodálkozott volna rajta, hogy szívfájás is van. Keze odalebbent a reszkető mellére. Facsarták a szívét, mint a ruhát, sosem hitte, hogy ilyesmi is lehet. Ebben a lekonyult rozmarinágban semmi sem volt, amit Zoltán bujaságra magyarázhatott. Szinte testvéri távolba került s Zoltán szívesen megsímogatta volna a haját. Én Ilonkát szeretem, figyelmeztette magát, mintha virág után nyúlt volna az örvényparton s ideje visszahúzódkodni. Ijedten kapkodott az igazi szerelme után, műbámulást gyujtott a szemébe, hogy minél felségesebbnek láthassa Ilonkát, aki a lepedő mögött gombolta pruszlikját, széken állt s a feje úgy sugárzott a lepedő mögött, mint odabiggyesztett pipacsvirág. Gulyás Pistivel ingerkedett s vaskosakat sederített a mezei jogász nyakába, aki a pálcája hegyén adogatta be a női fehérnemű darabokat. Milyen szabad, elfogulatlan szépség, hadarta magának, de Évi tört szeme tövist szúrt az elragadtatása alá.

Közben a masinától kölcsönzött hosszú deszkák s a helybeli intelligencia székei is megfeketedtek; előbb a padok, aztán a székek s végre a Csoma nagyságos úr feje is feltűnt az ajtóban. Hermann boldog volt, nem kell a kövér jegyzőné ültetni a fotelbe. A nagyságos úr vitán felül az első ember volt Hódoson. Méltóságosabban viselkedett, mint akármelyik gróf. Nem csoda, húsz éven át volt grófi komornyik. S hogy a gróft a színésznő barátnője kiforgatta a hódosi kastélyból, ő itt maradt mellette férjnek. Ritka becsületes és tisztos öreg pár lett belőlük. A színésznő a mult ősön meghalt s az öreg úgy élt a nép közt, mint egy finom pátriárka, akinek még a református pap is a térdéig köszönt.

A nagyságos úr mellett a jegyzőné ült a Lajcsi fiával. Nyurga, nyughatatlan, asszonymak való gyerek lett a Lajcsi, egy pesti internátusban olvasztotta boldog ifjúsággá az apja háborús manipulációjából gyűlt vagyont. Korán megzaklatott erei folyton játszottak, hol pirult, hol halványodott s a válla néha akaratán kívül is meg-megrándult. Aki nem ismerte, azt hihette, az egybegyűlteket kevesli.

A nagyságos úr megjelenésére a Horváthék csikaja nyakából leakasztott jelzőharang is megszólalhatott s a nagynehezen szétráncigált

függöny mögött ott állt Behr Alfréd, a prolog. Egy papírlapról olvasta föl a versét, csak nem tanulja meg ezért a népségért. Vigyázott, hogy a nyávogós hangja át ne forrósodjék, úgy olvasta, mint főispán a dekretumot. Behr prologjának az eleje veszedelmesen hasonlított Babitséhoz, amit a Kerékjártó Duci hangversenyére írt, a vége meg a húsvét előlthöz, még a «bort, búzát» is előfordult benne, csak trochaeusokban, mert Alfrédnek a trochaeus volt az egyénisége. A publikum nem sokat értett a bor s búza köré font asszociációkból, de még friss volt a tapsgöz s ki merte volna Alfrédon a piarista takácsok szötte láthatatlan ruhát meg nem látni.

— Egy Szterényi lesz ebből — mondta Rosenfeld, a bérlő s erre a megyebizottsági tag Horváth Sándornak is rá kellett hümmögnie, hogy a hangja is olyan; különben azt hiszik, nem tudja, ki az a Szterényi.

Sorra peregték a számok. A Békeffi tréfáját nem győzték tapsolni, abban egy apa csapkodta a síró csecsemőjét s ezt mindenki megértette. Az apát Vilma adta, amin még a jómodorhoz szokott polgárok is elmosolyodtak, nem is szólva a falnál álló bakák közbeszólásairól.

Zoltán nem állhatta meg, hogy egy jó szót ne vessen Évinek. Amikor ledarálta a maga kis szerepét a Bűvös székben, odament hozzá s tetetett kedélyességgel mondta:

— Ejha, de sápadt. Tán drukkol?

De Évi csak fölemelte a szemét s mosolygott, mint egy majdfölzökogó őszi alkonyat.

Közben Laci hangja is fölcsettant a pódiumon, ő is a maga versét szavalta, kevesebb izléssel, de több szívvel, mint Alfréd. Laci nem tagadhatta meg a pacifizmusát és német gyűlöletét s gyermekbátorsága rendíthetlenségében magáról, a «félkarú» császárról írt balladát. A ballada refrénjét, hol az élők, hol a holtak kiabálták s ez a refrén nem volt minden prófétai él nélkül, mert így hangzott: Vigyázz, császár, a bosszú megvirrad. Szerencsére senki sem értette s aki értette, atyafi volt. A csendöröket, akik a szavalat alatt léptek be, ifjabb Horváth Sándor tartotta szóval és cigarettával s Laci úgy állhatott lobogó angyalarcával s harsogó pacifizmusával a függöny előtt, mint új Imre király, aki pálcával ment a fegyveresek közé s mindjárt átvezeti az öreg Vilmost a köztársasági igazság rabságába.

Legjobban azonban Móricz Zsigmond darabja tetszett. A tárgyaló teremre rendezett színpadon csupa maskarás nép ögyelgett. Az ember találgathatta, hát az a piroskendős menyecske meg ki? Hát a bíró? Juj, az a bűdös Gyulyás gyerek milyen bajcot csinált magának. A szereplők pedig törték a magyar szót, hogy minél parasztibb legyen s aki igazán paraszt volt, mint Kertész Kata, az változtatta el legjobban a hangját. Még a legcigánysoribb népség is tudta, hogy ez nem rendes beszéd, hanem paraszt szó s nagyokat kacagott az ótón, meg a vóton meg a földön, mint aki fölötte áll a dialektusnak. Hiába, ez a dunántúli polgáriasult nép, felülről nevetik a népszínműírókat s dalárdában tanulják a

magyar nótát. Laci pedig szétjárt az intelligencia közt s azon melegében kínálta Móricz Zsigmondot, akit rossz nyelvek nyugatosnak mondanak. Még a tisztelendő urat is elkapacitálta addig, hogy határozottan tehetőség, csak modorra kellene tanítani.

Hermann megköszönte a közönség türelmét. Hordók és deszkák elindultak az ajtó felé. Előbb keresztbe próbálták, aztán hárman egyszerre, de a végén mégis csak kiértek az udvar kerek holdja alá. Ott heverték félelmetes garmadában, csak a fonott székek maradtak benn, a tánckedvet pedzegető cigányokkal ellentétes sarokban, hogy az uraságok meg ne süketüljenek.

Ifjú Horváth Sándor a feje mellé tette a medvemancsait, hátrazogta a nyakát s azt mondta: tyuhaj, amire Gulyás Pisti sem mondhattott kevesebbet, de még Kódor örsvezető sem. S akkor ellődült a csárdás és állt reggelig, mert csak ilyen állóhelytáncra futotta a hely, legfőlegb a zsidólányok fogództak össze jegyző Lajcsival a szünetben vansztep figurákra. Laci a molnárek Zsófiájával ügyeskedett, Zoltán Ilonkát kérte fel, tartozott ennyivel a szerelmének. Kettő jobbra, kettő balra, motyogta, de butaság volt az egész, talán tudna ő is táncolni, az a tánc toborozó lenne s nem ilyen illegés-billegés. Szerencsére Pisti már el is kapta Ilonkát s Zoltán nekitámaszkodhatott a színpad gerendájának s bámulhatta a viharos gomolyt, amely futurista festmények egybefolyásával volt a háború talpai alól kiszakadt életöröm.

Most Schvartz Vilma lépett hozzá, karonfogta és vitte.

— Tudok egy kislányt, akinek ép ilyen táncos kéne — mondta s Zoltán már ott is állt Évi előtt.

— Ép magát kerestem — hebegte s átfogta a derekát. Néhány fordulat után Évi megállt, a pénztárasztal felé pislantott s megfogta Zoltán kezét. Zoltán hagyta, hogy behúzza az öltözőbe.

— Csak azt akartam mondani — suttogta a lány — hogy ne táncoljunk együtt. Apa haragszik érte. Pedig én senkivel sem táncolok olyan szívesen, mint magával.

Zoltán érezte, hogy innét nem szökhet ki s ugyanaz a bátorság lobbant fel benne, amellyel az Oroszék tüzének rohant. Esztendősz szenvedése nagy elhatározásban kapkodott segítség után.

— Mikor kezdődik az iskola? — kérdezte Évi.

— Idén korán, már elsején.

— Már? — s nagy, fekete szemére fátylat szalajtott a sírás.

— Hát sajnálja? — hebegte Zoltán s odahajolt a lány fölé, összeszorította az öklét, befelé azt darálta: megcsókolom, megcsókolom. Úgy érezte, hogy egy csókkal az egész életét megválthatja. Mintha az a csók egy pillanat alatt futhatná be a gyöngédség elmulasztott útját. Most az út jött elébe. Megcsókolom, erőltette magát és lehajolt az égő, piros archa, egy nyitva feledt szájon járt a szája, két erős kar hullott a nyakába. Külön érezte ennek a karnak minden izmát s a nyitva feledt szájban külön a fogakat s külön az arcára freccsent csepp nyálat. Be-

húnyta a szemét, de ruha, nyak, fog, nyál, mégsem forrt egy egésszé : s az összeértetett ajkakon nem villant fel a csók.

Ebben a pillanatban az öltöző ajtó felszakadt s Ilonka robbant a küszöbre, ő mindig ilyen rohamszerűen jött a csikótempóival.

— Sose zavartassák magukat — mondta és kacagott, legfőlebb Évit mérte végig a félszemével.

De az ajtócsapásra a sarokban is lehullott a spanyolfalpedő s ott állt Alfréd és Teri, nyilván kibékültek, mert kettejüknek volt egy székük.

Egy pillanat s mindenki a ruháját igazító táncossá vedlett s mindenkinek letelt az a pardonpillanata, amelyre az öltözőbe szökött. Zoltán azt hitte, hogy halálosan szégyeli magát, de az ösztönei alján örült : csak Ilonka berobbanása menthette meg az önérzetét. Ez a csók, mint valamikor a tanítókisasszony csókja, leküzdhetetlen borzadályá vált benne. Egy perc és ellöki a szegény teremést. Így azonban világos volt minden, mint a nap. Megfeledezett magáról. Nem tudott várni. Rávetette magát arra, aki kezeügyébe került s eljátszotta szerelmét annak, akit szeretett. Ez volt az egyetlen menekvés : önvádba burkolni azt a nevezhetetlen rémet, amelyet Évi csókján át megpillantott.

Robbanó halántékkal gázolt ki az augusztusi ég alá. A kifoszlott szélű felhők mögött nagy sebesült hold rohant kelet felé. Zoltán átlábolt széken és deszkán, neki a házmögötti kukoricásnak s örült, hogy a levelek kardélei keresztbe-keresztbe vágják az arcát s lábának tusakodnia kellett a botlasztó göröngyökkel. A temető mögött bukdácsolt kifelé.

— Eljátszottam a boldogságomat, Ilonka megvett — lelezgette maga előtt a nagyobb ijedelmet. S ez a szentimentális flastrom kissé elzsongította az életérdek mélyén szívárgó sebet. Kiült egy határbarázda szélére, nézte a távoli Ér-parton följejlődő jegenyék rajvonalát. A közeli puszta fölé sárgás csíkot húzott a szürkület.

Amikorra fölébredt, magasan állt a nap. Alig húsz lépésre tőle egy asszony krumplit kapált. Fekete fejkendőjét ellenzőül húzta a kapáló figyelme fölé s vékony dereka közben meg-megsegítette a kapanyelet. Zoltán fölugrott, hogy elillan, de az asszony rég ott tudhatta őt, mert meglepetés nélkül csúszott két kapavágás közt feléje a tekintete.

— Elnyomta az álom — segített a fiú zavarán, mintha mi sem lett volna természetesebb, mint a határbarázda partján alvó diák.

— El — mondta Zoltán s most jött rá, hogy a Kökönyei Gyurka asszonytestvére az, a Rozi, aki az ő lába elé esett, amikor az ura halálhírét felolvasták neki. Zoltán rajtavesztette a tekintetét ezen az asszonyon, aki egy év alatt szinte megaszalódott. Már nem volt játékos a teste sem, most a mozdulatai is olyanok, mint az őszi ég szeme.

Rozi kikapálta a sorát, akkor visszafordult egy pillanatra, megállította a kapát s azt mondta :

— A Gyurkát meg elfogták, vasárnap jött a levél.

S újra neki lódult a krumplinak s az ellenzőül szegett kendője alatt megint a földre vezetett a reménytelenül szomorú, szürke szem.

VI.

Zoltán hazavánszorgott és aludt, mint a széngázmérgezett. Átaludta a nappalt és átaludta az éjszakát, s mikor az anyja lelket vert belé, kábultan meredt az ablakon bezuhogó fénybe, sokalta, hogy ki kell nyitnia a szemét, sokalta, hogy le kell raknia az ágyról a lábát. Űlt s halogatta a gondolkozást. Megbújt a kábultság esernyője alatt s csak hallgatta a lelkében permetező eső egyhangú nesztét. Mindent újra kell kezdenie, új gyerekkor ködös mélységeiből tapogatózik elő egy új élet felé. De még nem, legalább egy félpercig nem, addig ül s túri ezt a neszt.

Ott vacogott a konyhaszéken s a falon függő petroleumlámpa kisorsbult cilinderébe akasztotta a tekintetét. A köcsögről lecsúszott a tányér, biztos a macska volt. Jó a macskának, gondolta, mióta szegény Bodrit agyonlövették. A nyomorult állatot még életében kikezdték a férgek. Ez ugyan közel hét éve történt, de szívesen gondolt Bodrira, jó közömbös emlék volt s elfedte a lelke mélyén mocorgó kínosabb emlékeket. De Bodri, a macska, a köcsög menthetetlenül visszazuhantak a közömbös dolgok örvényébe, a legelszántabb figyelem is hiába szólította őket. Akkor az anyja kék kötőjébe kapaszkodott. A kötény közepén nagy fekete folt: persze, amint a csibeetető szakajtót odafogja. Ő járt valamikor az Angolkisasszonyokhoz? Milyen lehetett az anyja, mint leány? Hallotta, hogy van egy bérma képe, de sosem látta. S megpróbálta visszatekerni ezt az ősz, gyér haját a bérmafátyol alá, de a nagy merev szemek kiuhuskodtak az összetoldozott fényképből. Itt megállt az erőltetett képzelet. Be kellett ismernie, hogy fontosabb dolgok settenkednek a tudata alján.

Eljátszottam a boldogságomat, hadarta magában, Ilonka megvet, őt szerettem s mást csókoltam meg. Úgy kell, de legalább hősiesen hordom a boldogtalanságomat. Százszor elhajtogatta, hogy mi is történt. Mindenáron el akarta hitetni magával, hogy úgy volt, ahogy mondja, de annál kevésbbé hitte el. Egy életre szóló boldogtalansággá fújta fel az Ilonka megvetését, de ugyanakkor tudta, hogy hazudik.

Sajnos, egy hét sem telt belé s be kellett látnia, hogy Ilonka nem veti meg. Zoltán, ha lehetett, nem mozdult ki a házból. Odakinn mindenki ismerte a fatális csók történetét, Gulyás Pisti legalább is bekiáltotta a kerítésen:

— Aztán vigyázzon Boda néni a fiára, mert a Hermann sakterkésre adja.

Kedélyesen mondta s némi elismeréssel is: az Évi mégse parasztszotyka, ő legalább rögtön bekukult a közelében, s ha Zoltán megcsókolta, innét-onnét férfivá durálta magát. De Zoltánt rákká főzték ezek a cinkos ingerkedések, még az udvaron sem mutatkozott, bevette magát az első szobába s az Ótestamentumból böngészte a Prédikátor cinikus, bölcs mondásait.

Egy délután azonban átküldték az ángyához, a János feleségéhez, hogy találtak feles embert a szöllejükre, jobb lesz, ha odaadja. Visszajövet kivel akadt össze? Ilonkával, az akkor fordult ki az Ungár boltjából. Zoltán elpárolgott volna, de Ilonka lefogta :

— Magát is látni? Laci már érte akart menni. Tudja, hogy ötszáz korona tisztánk maradt? Jövő vasárnap meg akarják ismételni az előadást.

Ilyen kedvesen még sohasem nézett Zoltánra, a hangjában ott bujkált egy szemernyi tartózkodás, de a szeme kacsmargott, az ajka kellett a mosolyt, érzett, hogy fontos neki a beszélgetés. Az a csók nyilván megnövesztette Zoltán ázsióját. Hívta, hogy kísérje hazáig, s mikor Zoltán kis acélóráját nézte s mentegetőzött, hogy az apja várja, megfenyegette őt tréfás öregujjával (mert Ilonka az öregujját használta a mutató helyett, ez is hozzátartozott, mint a dobogó léptei).

— Ha más kéré, biztos menne s egy árnyalatnyi csőd-bosszúság reszketett a nevetésében.

Zoltán nem örült ennek a váratlan kedvességnek. Az ember nem mindig örül annak, ami bevallott érdekei és igényei szerint a boldogság orma volna. Valahogy eltakarta az igazság ijesztő sebét s ez a váratlan nyájasság most új kötőpólyák gombolygatására kényszerítette. Előkotöraszta magából a pszichológust s ezt mondta : Vannak emberek, akiknek mindegy, kin felejtik a csókjuk bagószagát, úgyis lemossa az esővíz, gondolják. De vannak, akikre a megsértett szerelem visszavág, ezek az igazi szerelemre születtek. Az ő iszonyodása a «nem igazi» csóknak szólt s visszaütő ereje volt az igazi szerelemnek. Az Ilonka igénybejelentő kedvességét is elütötte valahogy : ezt már elrontottam, rossz íze van az egésznek. Azt az estét csak hosszú vezeklés teheti jóvá.

Hogyan? Maga se tudta. Szökni szeretett volna, ki a faluból, minél előbb. Nem megszökni a szégyen elől, de kiröpülni váratlan hőstette elé, amely méltóvá teszi őt Ilonkára. Az igazi hőstett ez lett volna : beállítani Ilonkáékhoz, megenni a nyers sonkát és zöldpaprikát s Laci feje fölött odasomolyogni a kis gazdaasszonyra. De Zoltán ezt nem tehette. Azért kellett a másik nagyobb hőstett, amely kinn van a világban, messze, mint Árgylustól a tündérbert. Számolta az iskolamegnyitásig a napokat s türelmetlenkedett, mint aki körül fogy az oxigén.

De az internátus, a három éven át csigaházzá idült szoba, ketrec volt tömlöc helyett. Az ember mindig ugyanarra az udvarra nézett, az udvaron ugyanaz a hol-nyújtó, hol-poroló alkotmány állt, amelynek a tulajdonjogát Hubay tanár úr cselédje le nem kicsinyelhető hatalmi jogon vitatta el a tornázó diáknéptől. Hol itt a világ és hol itt a próba? Még Ács Feri sárga előreálló fogai is kihullottak a szoba unalmából. Őt besorozták, s ki maradt itt? Közömbös kisdiaók, akik még tőle is megszeppentek, mert most Zoltán a szobafőnök s tekintély a hallgatása.

És milyen buta, reménytelen cella a tanterem ! Sehol egy ablak a világ felé. Az igazgató úgy beszél Szent Istvánról, mint aki előre látta

az ő kerek, demokrata fejét s azért létesítette inézményeit, hogy e derék fej helyeslő bölintását kiérdemelje.

Még szerencse, hogy Vladárt kapták filozófiára. Ez a tanár még nem tanította őket. Nagycsontú, sápadt, fekete ember, a bőre csak huzat, hogy a csontjai be ne piszkosodjanak. A gyerekek a gallérja közt ki-bejáró ádámcsutkáját figyelték s elkeresztelték Szelepnek. De Szelep ádámcsutkája mögött legalább értelem feszítette a hangszálakat s vejele van annak, amit mond. Szelep esztétikus volt és minden évben előrukkolt egy tanulmánnyal, amelyben Keatsre és Lermontovra hivatkozott, úgyhogy a kollégái, ha véletlenül bele-belekandidáltak a dedikált különlenyomatpéldányukba, gyanakodva szimatolták a furcsa neveket, vajjon éltek-e ilyen nevű írók.

Ő különben füttyült az emberi társadalomra, de lelkesedett a renaissance pápáiért, ami nem volt kis dolog egy református főgimnáziumban. Amennyire a tanterv megengedte, Nitzschét is elcsöpögtette, persze anélkül, hogy a forrást megnevezte volna, mert Nitzscheről az igazgató úr csak azt tudta, hogy belebolondult a teóriába s Krisztus keresztje alatt azt ordította: «Ki vagy te, Isten vagy ember?» Ez a megbolondult Nitzsche alkalomadtán jó érv lehetett az igazgató úr világnézete mellett, de nem volt tanácsos érv-voltából kiforgatni, különösen nem Vladár tanár úrnak, akinek a nélkülözhetetlen minősítésétől függött a fölmentése.

Különös ember volt ez a Vladár. Négyrét sállal kerítette hosszú nyakát, de nem átallotta Borgia Cézárt védelmébe venni. Az ember legyen feltartóztathatatlan, mint az elhajított kő, szokta mondani, talán mert őt mindenki feltartóztatta. Jaj annak, aki flastromot ragaszt a lelkébe tört tüskékre és diadal előtt pólyázza be meglékelte koponyáját. Csak a hősök élnek. A sok nulla együtt is nulla. Csak akkor lesz valami belőle, ha egy egyest írsz elé.

Ezt a mondást valahonnét Balsacból tallózta Vladár, de Zoltán meg volt győződve, hogy az ő folyton összeráncolt szemöldöke mögül pattant ki s szeretett volna megismerkedni e sikerült mondások szerzőjével. De Vladár nem ismerte a diákjait, vele nem lehetett megismerkedni. Úgy ült a katedrán, mint valamely örökös főigazgató s megtörtént, hogy egy órán háromszor is megfeleltette ugyanazt a fiút. Így Zoltán leszüretelte róla, amire pillanatnyilag szüksége volt s otthagya őt, mint csupaszból szőlőtökét.

«Edzett és érdes legyen a lelked, hogyha valami más érdeshez súrolódik, ne ő karmolódjék fel» — Zoltán életérdekei mélyébe villámolt ez a gondolat. Abban a korban volt, amikor az ember palatáblának tartja önmagát, ha akarom letörlöm, amit ráírtak s új plajbászt veszek. Nem az az ő bűne, hogy nem volt elég érdes? Mint a zsirkövet a többi ásvány, minden lélek őt karmolta meg. Zavarba ejtette minden semmiség s egy csókig sem tudott elvergődni. Az érzékenységében a hiba. Nyúzott ember ő, akinek a rámászó légy is tűrhetetlen kín. Meg

kell edződnie. Ez teszi őt Ilonkához méltóvá. Milyen páncél azon a lányon az elfogulatlan fiatalsága. Neki is meg kell hempergőznie sóban, tűzben, vitriolban, hogy kicserződjék az egész teremtés ellen.

A testén kezdte: derékgig mosakodott s kiállt a folyosóra, úgy szárította magát. Elhúzódott a Sédentúlra s ott nagy köveket hajigált, távolugrott s kilométereket futott egyhuzamban. A békája duzzadt is vagy két centimétert, de a zavarán nem segített a hidegvíz. Végre maga is belátta, hogy ennek a házi edzésnek nincs értelme. Tizenkét másodperc alatt futott száz métert, de a pulzusa százötvenet vert, ha olyan szó csapott a fülébe, amely a nyári csók emlékéig rezdült. Kiújuló löporony volt ez a csók s a mindennapi szóbeszéd millió felől áramló elektromos hullámmal robbantgatta. Az élet edzésére van szükségem, mondta magának, az ilyen műedzés viszkető tag vakarása.

És tengernek látta az életet, mint a lányok emlékkönyveit. Legszívesebben tengerész lett volna. Napnak és sósvíznek kitett halász egy földközitengeri bárkán. Ő, milyen örömet ingott volna mélység és magasság közt. Gyűlölte az iskolát, ezt a szűk kikötőt, amely elfogja előle az edzés elemét. A betűket kifolyatta a lelkéből, félfülével csüggött a tanárok szaván, s ha tehetne, nekieredt a városalatti kerek erdőnek. Ha legalább egy kis rekettyés lett volna ebben az erdőben, hogy összezaggathatta volna előretartott kezét s karistolásokkal írhatta volna át véreket játszó vékony arcbőrét.

S ezek alatt a rohanások alatt (szemben az őszi szelekkel s olykor az esővel is, csak hogy minél vadabbnak érezze az anyag ellenállását), újra összekapcsolódott a háborúval, amely ott izzott Európa három sarkán, mint három felől fölállított olvasztókemencéje a halál súlyos ércinek. Annakidején Horváth Laci térkép-zászlói, mint finom táviródúrok hozták felé a háborút, eltompítva, játékká szűrve. Az ember fölvette a leszűrt zörejeket s mikorra fölvette, már hangok voltak s odakíváncoztak az álom dallamába. S lassan az álom túlmuzsikálta a belészűrt hangokat, öncél lett s Zoltán egy iszonyú lökésre ébredt. Emlékezett még rá. Úgy érezte, mint akit hajója ringatásából ver fel a jéghegy. S ez a lökés túldörögte a háború hozzászivárgó utolsó neszt is. A hírek csak jöttek. Przemyslnél eltűnt bátyját is megsiratta már, de ő és a háború szétváltak. Ráragadt a társai közönye. Ő is úgy gondolt már erre a messzi földégésre, mint nagyobb fajta gyöngyösi tűzre, amelyből rá csak néhány pörnyécske hull.

S íme most, amikor már a legvéresebb militaristák sem tudták elnyomni émelyüket, Zoltánban új, kívánatos jelentést kapott a negyedik éve tartó pokol. Nem a háború az a nagy lápiszkó, amely megedzi az ő sebét? Most riadt csak belé: hogy januárban vagy februárban sorozni fogják, ahogy Ács Ferit is besorozták, azóta Tolmeinnél verekszik s részt vett a nagy áttörésben. Régen tudta ezt, de csak most villant bele a jelentése. Azt írta Feri: «Szakadatlan dörög az ágyú. Fogtam egy tücsköt, elraktam egy skatulyába s olykor a fülemhez

teszem». Ez a Feri egész mélabús lett odalenn. Hubay Katónak is írt a tücskiről. Zoltán elképzelte Ács Ferit, amint kiálló fogaival a ceruzája végét rágja s a tücskiről ír. Ezen a képen át értette meg igazán a háborút, jobban, mint annak idején a Rozi ájulásán át. Borzadt tőle és kívánta. Nagy idegedzés az, akin egynehányszor átrengett a bőmbőlése, megválogatja, mitől rezzen össze. S végre is csak elviselni kell, mint a fogfájást és tüdőgyulladást. S ha elviselted, hős vagy, mint akit már megmártottak vitriolban. A zavar, a félelem, az iszony elleni immunitást kereste Zoltán a háborúban. Követelte, mint védőoltást, amely tulajdon szervezete ellen védi meg. S míg az osztálytársai ijedten füleltek fel, hogy mi lesz már azokkal az olaszokkal, még mindig nem vonultunk be Velencébe, ő bátran állt a rohanó napok sítalpán s nekifeszült a nagy ugrásnak, amely eldönti férfi-e vagy sem.

Most nem a csatamozdulatokat, a diadal mámorát, a «négy ezredév tekint le rátok»-szerű piramisalji szöveget szomjazta, de a borzalmat: az ember lába alá fúródó golyót, a lövészárkokat levegőbe emelő aknát, repülő és gyalogos ölyv-egér harcát. Mindez ott fog örvényleni körülötte s ő áll faarccal páncélhüvelyes idegekkel. Középkori beteg nem sietett úgy Salerno orvos kése alá, mint ő a nagy kínzás elé. S mikor Breszt-Litovskban összeült az orosz és német béke delegáció, Zoltán megdöbbent, mintha orvosa és betegsége közé tolokodtak volna. Volt valami a lelkében, amitől mindenáron meg akart szabadulni. Még maga sem tudta, mi az, de ott sűrűsödött benne, mint kerekedő balatoni vihar. Ma még felhőgomoly, de tíz perc múlva felfelé fordított vitorla. Ez a páni félelem kerestette vele véres orvosát akár a háborúban is.

S még vannak, akik komolyan veszik, hogy ő a mágneses inklinációt a deklinációtól megkülönböztesse? Zoltán egész eddig az utolsó esztendőig jó tanuló számba ment, de most közönyösen állt tanárai előtt, mintha egy fontosabb hangot hallott volna a feltett kérdésen át. Amikor Szikszai szövéttette e derék fiú hirtelen letörését, még a puritán igazgató is intett:

— Kérlek, mit vársz ezektől a gyerekektől? Érzik a háború hívását és füttyülnek a képleteidre.

Az összeaszott kis Szikszai, akit a fiúk szilvakamprusznak hívtak, összeráncolta a homlokát s tünődött. De a tanári kar igazat adott az igazgatónak és lemondott a nyolcadikról. Pihenő óra lett a nyolcadikbeli. A világ dolgait hányták-vetették s hálás «nagyon jól van»-t bólintottak, ha valamelyik fiúból a beedzett diákautomata mégis csak visszabukta a leckét.

Lassan a sorozás napját is meghozta az idő. Gyertyaszentelőt követő hétfőn üres maradt az osztály. A diákok fele más járásból való, azok most szétrebbentek s két hétig sem vetődtek vissza. A ládiak azonban még aznap két olajvizelemre váltak s lettek hősök és «gyulák.» A «gyulák» lapítottak s kénytelen-kelletlen tovább bifláztak, a tanárok szigorúan fogták őket s úgy bántak velük, mint leplezett öngyilkosszimplánások.

kal, akik aszpirint vettek be veronál helyett. A hősök azonban oda-csoportosultak a kályha köré, cigarettázva várták a tanárokat s fogadásokat kötöttek, vajjon Korányi beválik-e s Molnár ügyvéd fia milyen képpel hozza vissza az untauglichját.

- Persze, akinek képviselő a nagybácsija.
- Ne beszélj, két év előtt is feküdt a szívével.
- Amilyen raffinált, előre feküdt.

Szegény Szikszainak úgy kellett helyre könyörögnie őket. S ezek a rettenetes hősök a kályha védőburkán nyomták el a cigarettájukat s ámmogva kászáltak a padba, rá se hederítettek a Holz elektromos fejlesztőjére. Az is megtörtént, hogy valamelyik vidéki óra alatt robogott be nemzetiszínű szalagjával s a fiúk beleéljeneztek a magyarázatba. Ilyenkor Szikszai is mosolyra görbítette keserű száját s leereszkedő nyájassággal érdeklődött a sorozás részletei iránt.

Zoltán hóviharban, gyalog érkezett haza. Egy fia koci sem volt az állomáson. A friss hó itt is, ott is beszakadt alatta, a nadrágja átlucskosodott s a Feritől örökölt bekecse fölhajtott gallérján kétségbeesetten küzdött a kiszuszogott pára a nehezen olvadó hócsillagokkal. Öt óra felé ért be Dádra, ami a fele út Hódosig. A falu már visszahúzódott a mécesest spóroló sötét szobákba, az elhanyagolt úton egy kificamodott kerekű koci körül néhány úrinépféle csodálkozott s az elkeseredettebb kutyák dühösen ugrottak neki a hóvihar kísértet fehér vándorának. Ember-e az, aki ott ballag vagy a tornác egyik duca szökött meg a hóesésen át? Ugatásukban metafizikaellenes harag lobogott. Egyik ugatástól ugatásig lovalta bele magát a fölháborodásba, a másik váratlanul vakkant föl, hogy felért egy aknavetővel.

Zoltán Gulyás Pistire gondolt s a helyettesbíróék kerítésére. Olyan volt akkor Tigris, mintha a borzalom tátotta volna fel villogó fogakkal telerakott, lihegő száját. Most azzal edzi magát, hogy rá se hederít a kutyákra. Neki ugorhatott, szimatolhatta a sarkát, ő le sem hajolt, egy kустit sem sittyentett ki a fogai közt s a lépését sem szaporázta.

Az iskolával szemben nagy, kölcncös komondor rontott ki a óra. Zoltán hallotta az egyre közeledő lihegését, hátra sem nézett. A kutya a lába ikrájához nyomta a fejét, ott érezte szimatoló orrát a térdhajlatában s csak ment és hallgatta a kutya mormogását. Azért sem ijesztem el, gondolta, így megyek a háborúba is. Egy mély keréknyom fölött hirtelen besüppedt alatta a hó, féloldalára biccent s ez a váratlan mozdulat a kutyát is megriasztotta. Úgyis valami rendkívülit várt ettől a gépembertől, aki még csak nem is felel a morgására, elvakkantotta magát és nyüszítve faralt hátrafelé. Ez nem sok, de valami, állapította meg Zoltán s büszkén szegte az arcát a szemébe fordult hóviharnak. A háborún is így sétálok át, ismételte makacsul, de a halántékán nagy cseppekben csurgott a szorongás veritéke.

Otthon üres volt a konyha. Észre se vették őt, amint a lábáról letopogta a havat. Vendégük lehetett, mert erős férfihang törte ott

benn a beszédet, súlyos lökésekben bukta a szót, mint aki súlyt helyez minden mondatára. A sötét konyhában nagy piros sávokat írt a tűzhely vaslemezei közt kiszabaduló láng. Zoltán odaállt s amíg a ruháját szárogatta, a szélfúvásba belesiketült füle is fölengedett, hozzászokott a beszélő hangjához, de akkor sem jött rá, ki az.

— Mondom én a jegyző úrnak: Hej, hadnagy úr, csak egyszer ehethék még egy kis paprikás szalonnát, semmit sem bánnék. A lópacal is jó volna, István, mondja a jegyző úr s nevetett, pedig ő sem igen evett két nap óta, mert már a lovakat is fölfaltuk, ami volt. Azzal tovább csuszkáltunk. Az volt a parancs, hogy csak előre, Lemberg felé. Persze, mibenünk jártányi erő sem volt. Hol itt fogott be egy truppot az orosz, hol amott, úgy ahogy a döglődő legyeket fogdossák ősszel. A jegyző úr tőlünk balra a negyedik századdal volt. Őt is körülfojták. Lehetetlen, hogy meg ne maradt volna, mi is megmaradtunk, pedig minket lűttek is.

Zoltán belépett a szobába s végignézett az emberen, aki megmaradt, pedig lűtték is. No, nem sok maradt meg belőle. Az arca összevisszaforradt, egy szeme s a fele állcsontja hiányzott, az egyik arcfelét úgy lógott a másikon, mint ép diógerezden a száraz. Az asztalra tett jobb keze is bunkóban végződött, úgy feküdt a Pesti Napló régi emlékalbumán, mint húsból csinált angol rendőrbot. Mereven ült s amíg beszélt a lámpát nézte, mintha az a nagy fény a megmaradt szeme fölöl biztosította volna. Az ember szinte remegett, jaj, csak föl ne álljon, ugyan mije hiányzik még, ha föláll.

Bodáné szembeült vele a divánra, sohasem szokott a divánra ülni, de ez most az ő vendége volt, hisz az ő halottnak hirdetett fiáról beszélt. Boda pap a kályhának dült s türelmetlenül állta a nyomorék ember locsogását. Tudta, hogy a fia elesett. Szemtanuk mondták, hogy nem adta meg magát, olyan cudar ember volt ott is harcolt, amíg a görcs utól nem érte, úgy verték szét puskatussal a vonagló fejét. De azóta is akad egy-egy hazakecmergett fráter, aki így akar kenyérhez jutni s áztatja ezt az öregasszonyt, vagy csak a mese és a fontoskodás kedvéért fecseg, mint ez a Habogó Kovács István is, aki igazán nincs rászorulva a vacsorára, amivel megkínálják.

— A Kovács István úr, a Kovácsné ura, most jött meg Krasznajarszkból — magyarázta a meglepett Zoltánnak.

A Habogóné ura — szaladt ki majdnem Zoltán száján. Csak állt, beletette a kezét a férfi balkezébe s tépte emlékei albumából a régi Kovács István arcát s odaragasztotta helyébe ezt a szörnyopófát. Furcsán csereberélték ezekben az években az emberek az arcukat.

Bodáné ijedten tapogatta meg a fiát, mintha a tagjait számolta volna, megvannak-e még. Ebben a mozdulatban ki érezte meg Bodáné lelke szárnyalását az eltűnt fiútól a hírhozó roncsos át az induló fiúig, aki másnap kerül sor alá? Az emberek nem érnek rá a finom megfigyelésekre. Milyen szép, hogy a lélek mégis el-elárulja magát, mint szépségét hiába fölillantó hajadon leány?

Zoltánt a jegyzőék szánkója vitte a járásszékhelyre. Lajcsi is sor alá került, magának a jegyzőnek is akadt eligazítani valója, a bírónak meg hivatalból ott kell lennie. Négyen szorongtak a súlyos takarók alatt. A bíró még vigyázott a nyelvére, a bor és a menyecske kikoptatták az agya kerekét, hamar elvétette a szót, azért hát inkább hallgatott, komoly volt, mint a tyúk, amikor költ. Három dolog közül kettőre rábólintott, de a harmadikra azt mondta: no-no, ami maga volt a csurgatott bölcsesség, olyan parasztfölénnyel tudta kimondani. Zoltán is hallgatott, mint aki a sorsa elé megy. A jegyző meg a fia egyedül maradtak a jókedvükkel. Ők biztosak voltak a dolgukban s kacagtak, mint a lovak hátán a csengő. A hirtelen hideg bevarrta az ég kiszakadt tollzsákjait s a napsugarak végig szánkóztak s hanyattvágódtak a havon. A csupaszon maradt fákat felhősen megülő varjak közül le-levált egy fekete foszlány s úgy lebegett a szikrázó hó fölött, mint távoli égés idehullt pörnyéje.

— Aztán tiszta maradjon az ülés, Zoltán — tréfálkozott a jegyző s boldogan nézte a két fiút. Milyen tüzes párduckölyök az övé. Kitől örökölhette vérjátékos sima bőrét. Ő csupa ormó, bibircsó volt ennyi idős korában.

— Az ám — csintalankodott a párduckölyök is. — Úgy se leszél huszár, nem kell előre puhítanod a nyergét.

Ez finom célzás volt, de olyan élű, ami iránt a bíró sem vesztette el a fogékonyságát. Kék árnyékú piros képibe huncut szemeket gyújtott az alkohol előtti lélek s tekergős históriába kezdett, aminek az eleje az volt: «Errül gyut eszembe, amikor Montenegró szélén lógeroztunk» — de a végét még soha emberfia nem hallotta. Zoltán nem tiltakozott a csípések ellen. Egy bizonyos: ő be fog válni, hogy aztán mi lesz, annak Isten a megmondhatója. Ha kiállta a dádi kutyák szimatolódását, ez a kis szóbeszéd sem hozza ki a türelméből.

Zoltán csak homályosan látta a szobát, amelynek az ajtajában már vagy két órája ácsorgott s ahova most meztelenül betuszkolták. Ez a levetkezés annyi szem előtt megzavarta, még az is átvillant rajt: ha ezek most észreveszik a Jóska bűnit. Amíg az orvos a mellére rakta a hallgató csövet, lázas szemei előtt köd kóválygott, csak a bíró arcát látta. Olyan volt az az arc a lábfej ellen felhörpentett pálinkától, mint egy kohó. Egyenletes, nyugodt kohó, nyoma se volt rajta a meghökkenésnek.

A vizsgáló orvos fiatal zsidó ember volt. A klinikáról emelték ki, hogy fiatal életék sorsbírája legyen. Figyelmesen nézett az előtte álló fiú nyugtalan szabású arcába: a gondolkozással megvert életék szolidaritása moccan meg benne. Inkább egy bugó paraszttal teljék a halál liniája, minthogy ezek az értelemtől szenvedélyes szemek meredjenek meg. Nyomatékkal kérdezte:

— Ha lépcsőn megy, kifárad?

Zoltán meglepetten ocsudott a hangra, de nem értette, mit mondanak.

— Ha gyorsan megy, rögtön kifárad, úgy-e? — kérdezte unszolóban az orvos.

Nem volt ebben a Kárpátokkal körített hazában egy teremtet lélek, aki ne tudta volna, mit kell az ilyenféle kérdésekre válaszolni. De Zoltán fölocsudott zavarából s görcsösen markolta elhatározását, mint mélyből hozott kelyhét a Schiller bújára.

— Nem, egyáltalán nem — mondta s még ő is észrevette, hogy a szobában kókadó nyakizmokat megfeszíti a szokatlanság s az emberek közelebről nézik őt, mint előbb. A fiatal orvos visszahajolt a fiú szíve fölé. Összeráncolta a homlokát, annyira figyelte a meglódult szívet, amelyben ebben a pillanatban az életérdekkel szembeszegődött akarat töltögette a sebességet. Ha te makacs vagy, én is makacs vagyok, gondolta, fölállt s az ezredorvosra nézett :

— Herzklappenfehler.

A főtörzsorvos harmonikanadrágos, totyakos öreg, aki évtizedek óta csak adminisztrál s a hallgatósövön kilesett dolgokat az orvos világ csendes huncutságának tartja. Ő nem avatkozik a kolléga dolgába.

— Na ja — mondja s a beállt csöndben az untauglichon gondolkodik, amelyet a sok tauglich közt mindig elfeled s amikor szükség van rá, hosszas megfontolás után az emlékezete mélyéről kotor elő.

Zoltán érzi, hogy tüstént elkergetik. Mint áttört zsilip fölenged benne a szabadulás. De ugyanekkor a magasabb ösztön végveszélyt jelez, úgy érzi, elkapta őt egy alacsonyabb ár, amelyből szabadulnia kell. Bolondság volt, amit mondott, de a szellem magasabb rétege győzött a mondásában.

— Én katona akarok lenni.

A szó végiggurult a szobán s elveszett a csöndben, mint megállapodott ezüst tallér. Még a bíró is kiesett a szerepéből, a könyöke lecsúszott az asztalszélről, amelyre támaszkodott s nagy, vörös feje is lezökkent. Az ezredorvos a vizsgáló kollégára nézett és tünődött, mit tegyen.

— Na ja, ha ő akar. Jól van, fiam. Tauglich ohne Gebrech.

Zoltán különösége szétszivárgott a falubeliek közt. A megszeppent legénykék s a vakarcs öregebbek idegenkedve húzódtak el a furcsa diáktól, aki a háború negyedik évében is bolondozik.

— Ezek közt a Bodák közt nincs egész nótás ember, mondta a köpcös jegyző a bírónak, mikor estefelé az út előtti melegítő pohárkát a nagy vendéglőben felhörpintették. Majd utólérte a szokásos asztmája, annyira fölindult Zoltán szemtelenségén. Őt és Lajcsit akarták megszégyeníteni, ez biztos. Hogy a falusiak elmondhassák : «Bezzeg Lajcsika nem jelentkezett, hogy ő is elmegy. Az örült az untauglichnak, pedig olyan, mint a vadmacska, szinte lesi, melyik fehérnépre ugorják.» Mert ronda ám ez a falusi nép, azt hiszi, a háborúban harácsolta azt a pénzt, amivel a Kenesseyék nyolcvan holdját kifizette.

A bíró is elértette, mi fáj a jegyzőnek s nagy bölcsen odabökte :

— Tüntetni akarnak, annyi az egész. Feri is, hu, hogy ő elmén. Mit ért vele?

S közibük emelkedett Feri sötét homloka, amint az orosz puska feltöri, mint egy feketére festett húsvéti tojást. Bizony, hiába hencegett Feri.

A kocsi már várt rájuk. A két fiú ott fagyoskodott a visszaülésben s Lajcsi azon volt, hogy letörje a Zoltán hősködésének feléje hegyezett tuskéjét.

— Ennyire félsz az érettségitől? Melyik totykos tanár üldözött a Doberdóra?

Zoltán elmosolyodott, mint aki egyedül ismeri a színpalak fonákját. De a jegyző kapott a fia pszichológiáján. Ez volt az igazi érv, ezalatt Lajcsi is kibújhat a nyelvek vesszőfuttatása alól.

— Egy szekundáért bizony nem lövetném le magam — mondta — s már a félig tréfás, félig komoly felnőtt volt, aki jobban is megróhatná ezt a buta stiklit, de nem inge, nem veszi magára.

— Az ám, bizonyította a jegyző. Aki él, az él. S ez a megdöntetlen axióma nagy bizonyosságot melengetett szét a takarók alatt. Mintha egy jó kulacs bort döntöttek volna a délutáni kappanpecsenyére, úgy terjedt szét bebiztosított bőrük alatt az élet melege s trágár adomák füstölögtek elő a hideg levegőbe fagyó leheletükkel. A szánkó csengői féleleműző nótázással szelték az alvado estét, mintha ijedt gyerekek énekelték volna túl az útparti akácokban szunnyadó borzalmakat. Az élcelődő emberek a szánkótakaró alatt megrekedt meleg szellőző kéményeivé váltak, paplan alatti gondolatokat eregettek a csillagait sorakoztató éjszakába. Zoltán a Cassiopeát nézte s nem beszélt.

Otthon már elébük vágott a hír. Egy szekér legény, akiket még délután hazabocsátottak, hordta széjjel a faluban. Bodáné, amikor meglátta a fiát, összeakasztotta aszott ujjait s a szája görcsös ó betűre rándult. Ez a vonagló s mégis odameredt ó jelentette nála a sirást.

— Mit csináltál, fiam — hebegte s az ó betű megint visszamerevedett az ajkára, de most már az álla is meggidresedett s merev szeme olyan volt, mintha a negyven év óta sarkában kullogó szörnyeteget keresné.

Boda papban a felesége szorongása lökte el a kockát. Idáig kétféle mozdulat csatázott benne. A harag elutasító mozdulata: Ezért öltem beléd a pénzt, hogy te is fölfordulj s itthagyj öreg napjaimra. Menj, de az én támogatásomra ne várj. A bámulat mozdulata: A szívemre fiam, téged is az apád vére ver. Ez a két mozdulat nem alakult világos, formulázható gondolattá, akkor ő is észrevette volna, hogy a kettő egy agyban ellenmondás. Megmaradtak ős indulat mivoltukban s birkóztak, mint két egymásnak bősízített elem. Föl-lejárt, amíg a fiú be nem állított s akkor sem állt meg. Még mindig nem tudta, mit fog tenni. De az asszonynak a sopánkodásában volt valami férfiak útjában álló. Remény-

telen, de teljes tiltakozás a férfi-téboly ellen. S Boda pap egyszerre a szíve gyökeréig megsértődött, mintha csak azt mondta volna az asszony: olyan bolond vagy, mint az apád. Félrenyomta őt.

— Menj dolgozdra. Ha kereste, viseli. Nem téged lőnek szét. Inkább készíts valamit neki.

S ahogy némán és étvágytalan csámcsogtak a disznósajt fölött, a fali szekrényből az öregember a maga újabban odaszokott boros üvegét kotorta elő s Zoltánnak is lötyentett:

— Na, igyál.

Zoltán nem nagyon iparkodott vissza s a tauglichjának a híre elébb ért Ládra, mint ő. Szabados Imre hozta meg, egy lepsényi parasztember fia. Alig ötláb ember volt ez az Imre, de már rég kiköthető a bajsza s akkorák az állcsontjai, meg a szemöldökcsontja, hogy szinte elvesztek köztük az arcára teremtett likak. Ez a gyerek született szociális-balek volt, nincs az a szólam, amit halálos komolyan ne vett volna. Az évmegnyitón nagyot bólintott az igazgató évtizedes frázisaira, látszott rajta, hogy a tudomány szentélyébe lépett s később is úgy viselkedett, ahogy szentélyben szokás. Ha a fiúk feltűnő hangosan játszották a fenékre-pacsit, azt mondta: legyetek tekintettel a tanár urakra. Ha két elsős összeakaszkodott, megfogta őket, kivallatta s a hibásat megdorgálta: így kell viselkedni az iskolában? Közben buta volt, mint az anyaföld, amelyből kiszakadt, mintha egy rög lett volna az esze tokjában. Ezért nem is minősítették stréberségnek a nagyképűségét. Sőt, mert jó cimbora volt s kitollasodottabb mindnyájuknál, némi humorral vegyes tisztelet övezte, a tanárok is megvigasztalták magukat a könnyelműen kiosztott elégségeseikért: derék ember lesz ebből, jobban megállja a helyét, mint sok tüzeszű diák.

Ez a Szabados Imre ugyanazon mérce alatt jegyeztetett el a csukaszürkének, mint Zoltán, de egy vonattal elébb hozta meg hadfi-fontoságát. Ott állt a dobogón s nem győzte Zoltánt magasztalni.

— Akármit mondtok is, szép az, ha valaki tudja, mivel tartozik a hazájának. Ez a Boda Zoltán derék ember, ha nem locsog is annyit, mint sok fiskális-féle.

S hogy Zoltán is feltűnt az internátus folyosóján, barátkozóan verte meg a hátát.

— Jól van, Zoltán. Amíg engem látsz, ne félj.

S komolykodva magyarázta neki, hogy egy zughoz osztatják be magukat s a fronton is együtt lesznek. Szabados Imre most a katonaságba akasztotta a komolysága horgonyát. Elkérte a manlicher szerkezetére vonatkozó könyvet s vezényelni tanult az alsósokon.

— Halt. Rehcsau. Mozogj, te bakkecske, hallatszott az internátus udvaráról s a nagyobbak hasukat fogták az emeleti ablakokban, mikor Imre a Hubayék virágoskertinek vezényelte a lurkókat s csak magyar káromkodással tudta őket visszaparancsolni. Zoltán azonban nem sokat törődött a manlicher szerkezetével. Egyre szótlanabb lett s az arcán

különös, merev kifejezés ömlött el, mintha állandóan a dádi hóvihart lábolta volna, vagy távoli ágyúszó felé feszítené a fülét.

A hadbavonuló ifjúság potya-érettségét kapott. Március végén voltak az összefoglalások. A fiúk csökönyösen hallgattak s a bizonyítványok hulltak, mint szilvafáról a moslékba való. Húsvétra az érettségén is át kellett esniök. Zoltán az utolsó turnussal vizsgázott, nyugodt lehetett, addigra napnál világosabbá vált, hogy ez az érettségi szelíd tiszteletadás az ősöktől örökölt formáság előtt. A fiúk úgy ültek az elnöklő kormánybiztossal szemben, mintha egy partí alsóstra hívták volna meg őket.

Azon a reggelen, amikor ő került sorra, különben is olyasmi történt, ami még alább szállította a tanári mérce ugró-pálcáját. Beállít a konviktusba Hubay tanár úr, leinti a kávéja fölött cipót tördelő ifjúságot, leveszi és megtöröli a szemüvegét, mintha könnyet törölné ki belőle s azon a hangján, amellyel Rákóczi rodostói száműzetését szokta magyarázni, bejelenti :

— Fájdalmas hírt kell veletek közölnöm. Volt barátotok, sokaknak szobafőnöke, a mi felejthetetlen tanítványunk, Ács Ferenc, akinek kedves, szelíd arca még itt világol mindnyájunk szívében . . .

Zoltán a hosszú beszédből csak a tényt hallotta ki: Ács Feri elesett. Megingott, mint aki mellett gránát csapott le. Nem mintha a szívéhez nőtt volna Feri, de mégis az ő szobájukból ment el, látta sárga fogát, amely mintha csak állandó harapásra nyúlt volna ki az ajkai közül. Ugyanez a Feri halott. És eszébe jutott a tücsök, amit a gyufaskatulyában hordott. Miféle előérzet pároztatta össze Ferit a tücskivel? Milyen titkos, ki nem fejtett ember lappanghatott harapós mosolygása mögött, hogy egy tücsökben kellett a világtól elbúcsúznia. S Katónak is írt róla. Szegény Feri.

S hirtelen a tulajdon koponyáján érezte azt a lyukat, amelyről Hubay tanár úr beszélt. Hubay érzékenységét elringatták a metaforák. A srapszélánkról ezt mondta: a halál bárdja, amely egy csapással beütötte az ifjú szellem fényes várkapuját. Könnyű volt az öreg Hubaynak, de Zoltán a halántékához kapott és csodálkozott, hogy nem véres a keze.

Az igazgató úr sem mulaszthatta el, hogy a tíz vizsgázó diák előtt ki ne aknázza a mélyen megrendítő eseményt. Élő lángoszlopul állította eléjük Ács Feri szálas alakját, ő tanítsa őket áldozatkészségre és honszeretetre. Szegény Feri, amíg élt, úgy dobálta előre esett felső testét, mint bánatos gorilla s a fronton is jobb belátása ellenére maradt, mint a tücskös skatulya is bizonyítja. De a halál s az igazgató szavai messze ragadták őt tulajdon testi valósága fölé. Szabados Imre egy pillanatig sem kételkedett, hogy neki pont szegény Feri, (aki reggel óta szegény boldogult Ferink volt) kell példaképpül választania. A többiek is úgy ültek ott, mint akik tudják, mivel tartoznak a társadalomnak.

A vizsga ilyesformán úgy indult, mint férfiemberek férfiszóval

elintézhető ügye, legfőlebb a kis Szikszai viselkedett kissé gyermekesen, amennyiben csodálatát fejezte ki, hogy egyesek még a koszinusz-tételt sem tudják.

— Legyünk türelmesek, intette meg őt a direktor az öt első diák vizsgáját követő szünetben. Egy halott kollegánk árnya bennünk is elhomályosítaná a koszinusz-tételt.

Ez állhatott a direktorra, de Szikszai kizártnak tartotta. Mindazonáltal hallgatott s nulla-limeszű haladvány szerint csökkentette a pedagógiai igényt. Zoltánt, aki az utolsó volt, úgy kezelte, mint a gazdasági akadémiákon szokás a gróffiúkat, pedig a sűrűséget is össze-
tévesztette a fajsúllyal s a járadékot az amortizációval.

— Az erkölcsi nagyságot meg kell becsülni — mondta a direktor —, ehhez képest minden tudomány fityranc. Zoltánnak jól kellett érnie s Szikszai ott maradt az ő Pókainé-kérdésivel: egyből elégségest adhatott, melyikből hát: fizikából vagy matematikából?

Az érettségi bankett úgy folyt le, mint egy gyásztor. A szónokló tanárok annyit idézték a halált, hogy teli lett vele a szoba. A malacpörköltet mintha gránát tranzsirozta volna fel s az igazgató úr ajándék somlajja sötét volt, mint a Léte-vize. Szabados Imre, aki az untauglich önképző köri elnök helyett egyszerű, de nehéz szavakban tolmácsolta a diákság háláját, biztosította a tanárokat, hogy ők a fronton is a főgimnázium katonái maradnak s úgy fognak verekedni, mintha szeretett mestereik becsületét védenék. Hivatkozott Boda Zoltánra, aki kibújhatott volna e veszedelmes próba alól, de nemes szíve odahajtotta volt osztálytársai közé. Az általános éljenzés úgy érte Zoltánt, mintha egy plágium-verséért a Kisfaludy-Társaság tagjai közé választotta volna. Ő nem a hazáért ment a frontra. Mit segíthet ő a szegény hazán? A háború negyedik éve tartott, Isten harangjait szétlődöztük s az ántánt mögé egy milliárd ember ontja az utánpótlást. Szegény Magyarország, egyre valószínűbb, hogy nem a németek fogják fölfalni, mint Laci mamája megjósolta. S vajjon Zoltán hősiessége keserűbb falattá teheti-e a kicsiny országot a győztes-étvágyú népek torkán? Ő magáért ment a frontra, az idegrendszerét akarta kivasaltatni. Furcsa ötlet volt, de az akaratát, az erkölcsi heroizmusát kötötte hozzá s fontossá vált számára, mint mártírnak a vallás, vagy Galileinek a föld forgása. Hogy magyarázza meg ezt ezeknek a derék tanároknak, akik virágot akarnak akasztani az oltárra menő honpolgár-bárány nyakába s hivatalos lelkesedést mímelnék érthető meghökkenésük fölé. Zoltán nem tehetett mást, tűrte a koszorút, ahogy Hubay Kató rózsáját is eltűrte, igaz, hogy azt talán emberibb indokok tűzték a gomblyukába.

Kató rózsája egy nárcisz-csokor mélyén lappangott s ez a csokor szálanként vált szét, hogy az internátus hat búcsúzó diákjának a mellét ékesítse. A diákok, mielőtt elindultak volna, még egyszer megfürödtek Hubay meghatottságában s kaptak néhány kupica likórt, félórányi frázist s egy-egy nárciszt a gomblyukukba. Zoltán maradt utolsó

s ni, egyszerre szétnyílt a megmaradt négyszál nárcisz s egy piros rózsa buggyant ki belőle, mintha Kató elfehéřült ajkán serkent volna egy vércsepp. Nagy meggondolatlanság egy lánytól, aki félig-meddig a helybeli zenetanár menyasszonya. Hubay vörös képén a szökött lányának a sorsa cikázott át, de már föl is emelte a kis likőrös poharat.

— A hazára, fiúk.

A likőr édes volt s egy fiatalember sosem hiszi igazán, hogy ő meg is halhat. Kacagtak s a fogaik belevillogtak az áprilisi napsütésbe.

Alig értek a folyosóra, Zoltán a rózsájához kapott. Mint az élet-ösztön villáma csapott belé: kéne neki, hogy én is levelet írjak a tücsök-ről, mint Feri. A halál rásütötte pecsét volt ez a rózsa, le akarta tépni, de abban a pillanatban megérezte, hogy ez a mozdulat félelem: az erkölcsi elszántsága ellen szegülő ösztön s lecsúszott a keze. Néhány pillanattal tanácstalan rosszérzéssel állt a kihallgatás részleteit tárgyaló fiúk közt, akiknek mégis csak ez az audiencia volt a férfivá avattatás. De hisz én Ilonkát szeretem, riadt belé a mentő gondolat. Lelopta mel-léről a rózsát s egyszerre megkönnyebbedett: ebben a szentimentális álcában nem ismert rá babonás félelmére.

Zoltán azzal a tudattal vonult be, hogy mögötte nincs híd és nin-csen kegyelem. Falu és iskola eltökélték, hogy Boda Zoltán hős lesz. Jaj neki, ha visszafordul: az emberek számonkérők a rávesztegetett meghökkenésüket, csodálatukat, tapsukat és rózsájukat. Itt nem áll-hatsz elő a herzklaappenfeheres szíveddel: kérem talán mégsem elég jó ez a szív ahhoz, hogy keresztüllöjjék. Alomars, ki a menetszázadba. Már az is hiba, ha lékeletlenül látjuk viszont a koponyádat, de hogy itthon maradj, mint segédszolgálatos, az kellene csak. Ezért túrtuk el, hogy rámutass és nyelvet öltö a gyávaságunkra. Különben is az a szív-baj az orvos fülében volt. Talán a hallgató csöve volt rosszul felhan-golva, talán a szíve jól. Annyi bizonyos, hogy Zoltán nem fáradt ki, ha szaladt, sőt szívesen kiszaladt volna a világból, ha azontúl egy neki-valóbb világ következik.

Túrhetetlen volt ez az élet. Belül annak a csóknak az emlék-szilánkja. Hiába akarta kigennyedni, csak a tályog nőtt, a csontszilánk ott maradt. S kívül ez a dermesztő csönd, amely egyszerre pukkan ki: az égből villám, a földből rög-szökőkutak. Mintha máris egy gáztámadás nehezede a tüdejére. Kihajolt az ablakon és hallgatta a győri vonat monoton kattogását. Orosz foglyok töltögették a kukoricát s egy lapá-lyost sárga folttá lepett a gölyahír. Ha legalább ott lenne már. Hogy ami benn feszül, s ami kinn szorít, belekavarodna egy nagy katakliz-mába, lenne fölszántott tarló és beszakadt hegy. Csak mozgás s ne ez a gyilkos befagyottság.

— Zolikám, egy kis dióskalácsot, unszolgatta hátulról az Imre gyerek. Édesanyám nagyon jól megadja az ízét.

— Köszönöm — mondta Zoltán — s megörült a szemibe dördülő vasúti hídnak, ez legalább zaj és veszedelem volt.

— Szükségem van erre a próbára. Csak így lehetek férfi — kiáltotta bele a hid dörgésibe.

— Mondtál valamit, Zolikám? — tudakolta Imre, a félpofáját kidudorító kalács mellől. — Kár, hogy nem eszel. Eleget éhezhetsz a komisz koszton.

Zoltán úgy lépett be a kaszárnyává alakított iskolába, hogy ez már a próba s ő zárkózottan s férfiasan fog viselkedni. A századőrmeister végigmérte, s latolgatta, mit préselhet ki a kis önkéntesből. Gazdag ember lett ez a Szvoboda az önkéntesekből, az első nap mindeniknek elébe ment egy mosolygással, aztán lássuk, mire viszi. De Boda Zoltán úgy állt ott, mint aki labdacspan vette be a fegyelmi rendtartást. Spártai volt ő ezen a káderrá kendőzött tőzsdén, ahol most mesés hossza volt az életnek.

Ha te spártai vagy, én is spártai leszek, gondolta Szvoboda, s másnap a knieübungnál, mint vércse figyelte Zoltán guggoló ügyességét, s rácsapott az első hibás mozdulatára. Zoltán megzavarodott s összecserélte a balkezét a jobblábával, a niedert az auffal. Az őrmester már egyedül őt gyakorlatoztatta.

— Bal, jobb, gúnyolódott szenvedélytelenül. Maga melyik óvodában kapta a maturát?

A pihenjben álló bakasor nagyot kacagott. Az járt az őrmester kedvében, aki a legnagyobbra nyitotta a száját. Különben is jól esett a tanult embert kikacagni.

Bizony csúffá teszik Zoltánt, ha Imre a segítségére nem siet. Imrének sem volt kenésre szánt pénze, de volt jó szava, férfikomolysága s egy kulacs szilvóriumja, s Szvoboda volt olyan gazdag ember, hogy megengedhetett magának egy potya barátságot. Imre mindjárt megtetszett neki, olyan az állcsontja, mint a lónak, a szókincse sem ért túl egy zupás őrmesterén, aztán mégis úr, akiből előbb-utóbb tiszt lesz, meg kell becsülni az ilyet.

— Nem rossz fiú ez a Boda — mondta Imre — csak egy kicsit zavarodott.

— Majd föltisztul itt — ígérette Szvoboda, de attól fogva mégis csak kímélte, legfőlebb a rozmár bajsza alól sercent oda.

— Ki lép ott mind a két lábával? Már megint a Boda önkéntes.

S valóban, Zoltánnak nehezeére esett a vezényszó. Olyan volt az élete, mint egy hosszú tornaóra. Eddig ő maga választotta az útját, mint az erdőgégés s ezek itt zsinóron rángatnák. De talán ez is hozzátartozik az idegvasaláshoz, s rácsökönyszerűsödött a tagjaira, hát igenis, links-rechts. De egy pillanat mulva már megint máshol járt az esze.